

ТРАНСФОРМАЦІЯ РИЗИКІВ ТА ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВІТЧИЗНЯНИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Людмила Анатоліївна КРИМЧАК

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та адміністрування,

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-2546-9257>

e-mail: krymchakl@khmnu.edu.ua

У статті здійснено аналіз основних ризиків та загроз економічній безпеці вітчизняних підприємств-суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Досліджено стан функціонування підприємств ключових галузей промисловості в умовах воєнного стану, зокрема підприємств металургійної та аграрної промисловості. В роботі проаналізовано динаміку експортно-імпорتنних операцій в розрізі останніх двох років. Визначено основні ризики та загрози, які постали перед вітчизняними підприємствами, а саме: втрата виробничого потенціалу, скорочення обсягів промислового виробництва, втрата логістичних шляхів реалізації експортно-імпорتنних операцій, зміна вектору зовнішньої торгівлі.

Ключові слова: економічна безпека, зовнішньоекономічна діяльність, промислові підприємства, ризики, загрози, зовнішня торгівля.

TRANSFORMATION OF RISKS AND THREATS OF THE ECONOMIC SECURITY OF DOMESTIC BUSINESS ENTITIES

Liudmyla KRYMCHAK

Khmelnytskyi National University

The article analyzes the main risks and threats to the economic security of domestic enterprises-subjects of foreign economic activity. The state of functioning of enterprises of key branches of industry in the conditions of martial law, in particular enterprises of the metallurgical and agricultural industries, was studied. It is determined that the metallurgical industry has experienced a more than 70% reduction in production as of the end of 2022. The work analyzes the dynamics of export-import operations over the past two years. It became clear that over the last year there was a drop in the volume of export of domestic products and import. Changes also took place in traditional foreign trade relations in favor of the countries of the European Union. The article analyzes changes in the geographic structure of foreign trade over the past year. The main risks and threats faced by domestic enterprises are identified. These include: the loss of production potential, in particular due to hostilities in the territory where production facilities are located, the reduction in the volume of industrial production, the loss of logistical routes for the implementation of export-import operations due to the blocking of sea ports and the low capacity of railways and roads, a change in the vector of foreign trade. Most of the losses in the agro-industrial sector were caused by damage and even destruction of agricultural lands, as well as by the impossibility of harvesting crops in the territory of hostilities or the territory close to it. In addition, it was determined that a significant threat to the functioning of domestic industrial enterprises today is the shortage of electricity, which affects the general activity of each enterprise.

Keywords: economic security, industrial enterprises, foreign economic activity, risks, threats, foreign trade.

Кримчак Л. (2023). Трансформація ризиків та загроз економічній безпеці вітчизняних суб'єктів господарювання. *DEVELOPMENT SERVICE INDUSTRY MANAGEMENT*, (1), 56-60.
[https://doi.org/10.31891/dsim-2023-1\(6\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2023-1(6))

Krymchak L. (2023) Transformation of risks and threats of the economic security of domestic business entities. *DEVELOPMENT SERVICE INDUSTRY MANAGEMENT*, (1), 50-60.
[https://doi.org/10.31891/dsim-2023-1\(6\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2023-1(6))

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Повномасштабне вторгнення країни-агресора поставило під загрозу функціонування усього вітчизняного бізнесу. Підприємства, в тому й числі суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, зіштовхнулися з небаченими до того часу викликами. Поява нових загроз та посилення вже існуючих вимагає від суб'єктів господарювання пошуку нових підходів як до управління економічною безпекою, так і до організації функціонування суб'єкту в умовах воєнного часу загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика ризиків та загроз економічній безпеці підприємств, зокрема суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, завжди залишаються в центрі уваги провідних вітчизняних науковців. Серед них варто відзначити праці Бабець І. [1], Галовської Н. [2], Рудніченка Є. [2]. З іншого боку, питання

розвитку зовнішньої торгівлі висвітлені в працях Бугас В. [4], Кулицького С. [5], Соколовської О. [6], Черчик Л. [7] та ін..

Однак сьогодні актуальним залишається аналіз зовнішньоекономічної діяльності в умовах реалізації ризиків та загроз, викликаних активними бойовими діями, що має як і теоретичне, так і прикладне значення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Якщо порівнювати загрози економічній безпеці вітчизняних підприємств десятирічної давності і сьогодні, то можна констатувати той факт, що ще донедавна виклики, з якими доводилося боротися суб'єктам господарювання носили системний характер та їх подолання часто залежало від державної політики в сфері підприємницької діяльності.

Сьогодні ж багато вітчизняних підприємств, зокрема тих, виробничі потужності яких були розміщені на Сході та Півдні України, опинилися перед найбільшою загрозою – фізичного знищення. Крім того, підприємства і в центральній частині, і на Заході, і на Півночі України також піддаються постійній загрозі існуванню. Саме тому важливим наразі є ідентифікація ризиків та загроз для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які трансформувалися та загострилися внаслідок військових дій на території нашої держави.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз ризиків та загроз зовнішньоекономічній діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу

Серед основних загроз економічній безпеці вітчизняних підприємств-суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності до початку повномасштабної війни більшість науковців відносили такі, як: низька конкурентоспроможність вітчизняної продукції, висока енерго- та матеріаломісткість галузей народного господарства, недостатній рівень інвестування в промисловість України, відсутність механізму ефективного впровадження новітніх технологій в промисловість [8], ризикова кредитно-грошова політика держави в банківській сфері, на фондовому та валютному ринках, неефективна податкова система, зростання інфляції, неефективна та несправедлива приватизація, втрата державного контролю над природними монополіями, послаблення регулюючої функції держави в їх ціновій політиці, недостатня патентна захищеність, відтік кваліфікованих кадрів та прорахунки в прийнятих управлінських рішеннях тощо [9].

Станом на сьогоднішній день зазначені виклики нікуди не зникли. Однак з'явилися нові, більш потужні та з більшим рівнем негативного впливу як на економічну безпеку, так і функціонування підприємства загалом. Так, з початком повномасштабної війни для багатьох підприємств постало гостро питання збереження виробничих потужностей. Зокрема, більшість вітчизняних промислових суб'єктів, розташованих на Півдні чи Сході України, зазнали руйнувань, обстрілів, втрат частини виробничого потенціалу чи до цього часу знаходяться на окупованій території. Це призвело до значного скорочення обсягів промислового виробництва. Так, до прикладу, металургійна галузь зазнала більше 70% скорочення виробництва станом на кінець 2022 року [10]. Цілком зрозуміло, що відбулося в результаті і скорочення експорту продукції металургійної промисловості, яка в довоєнний час становила основну статтю вітчизняного експорту.

Для порівняння, експорт металургійної продукції в 2021 році становив 15739,6 млн. дол. США, в 2022 році – 5811,3 млн. дол. США. На рис. 1 більш детально зображено динаміку експорту продукції металургії в розрізі 2021 та 2022 років.

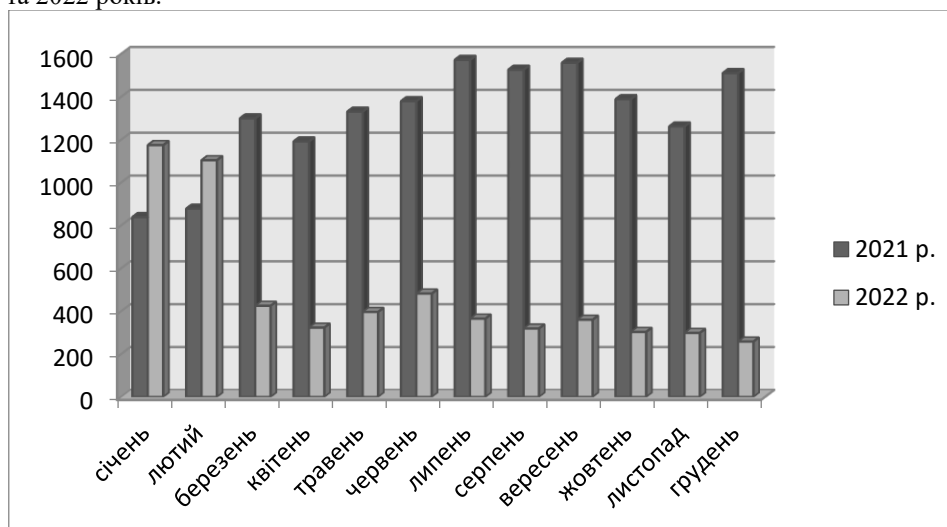

Рис.1 Динаміка експорту металургійної продукції (2021-2022рр) [11]

За лютий 2022 року було експортовано продукції металургійної промисловості на суму 1104,33 млн. дол. США, а в грудні цього ж року – лише на 258,39 млн. дол. США. Загалом, річна динаміка експорту металургійної продукції мала від’ємне значення і становила -63,1%.

В довоєнний час більше 50% такої продукції експортувалося до країн Близького Сходу, Північної та Західної Азії. Сьогодні експорт зосереджений на країни Європи та реалізується через залізничні перевезення. Однак пропускна здатність залізничної логістики не в змозі повністю перекрити відсутність морських перевезень та перевезень через річкові порти Дунаю. Що також становить значні логістичні ризики для вітчизняних експортерів.

До цього часу частина металургійних заводів залишаються законсервованими, а тим, яким все ж вдалося відновити роботу, запустили виробничі потужності лише частково.

Також значного скорочення виробництва через бойові дії зазнав агропромисловий сектор. Найбільшу частину збитків в галузі було завдано через пошкодження та навіть знищення сільськогосподарських угідь, а також через неможливість зібрати врожай на території бойових дій чи близькій до неї території. Крім того, найбільш критичним викликом для агропромислового комплексу стало руйнування логістичних ланцюгів. Блокада морських шляхів експорту вітчизняної продукції, через які здійснювалося близько 90% її експорту, спричинила неможливість вивозу українського зерна та його реалізації. До прикладу, в довоєнний час обсяг зернового експорту через Чорноморські порти становив близько 6 млн. тонн за один місяць. Наразі ж через залізничні переходи та річкові порти Дунаю експорт лише трохи перевищує 1 млн. тонн [12]. А це в свою чергу викликало ще одну проблему, пов’язану з якісним зберіганням продукції.

Враховуючи те, що вітчизняну агропродукцію споживає близько 400 млн. людей у світі, виклики, які постали перед українськими експортерами, стали ще й викликами для продовольчої безпеки світу.

Саме порушення ланцюгів постачання та збуту продукції стало ще однією із значних загроз для вітчизняних суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності. Руйнування транспортної інфраструктури, погіршення якості транспортних комунікацій (зокрема, перевантаження напрямів), унеможливлення транспортування переважної більшості товарів морським шляхом [10], припинення авіасполучення – одна із багатьох причин скорочення вітчизняного експорту. Навіть попри часткове розблокування чорноморських портів, вивіз продукції через них став можливий лише для аграрного сектору. Решта вітчизняних експортерів зазнають чималих незручностей через обмежену пропускну здатність залізничних та автомобільних шляхів. Такі умови породжують питання про рентабельність експортних операцій. А це, без сумніву, є вже прямою загрозою економічній безпеці вітчизняних підприємств-суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності.

На рис.2 наглядно представлено динаміку вітчизняного експорту та імпорту за останні 5 років.

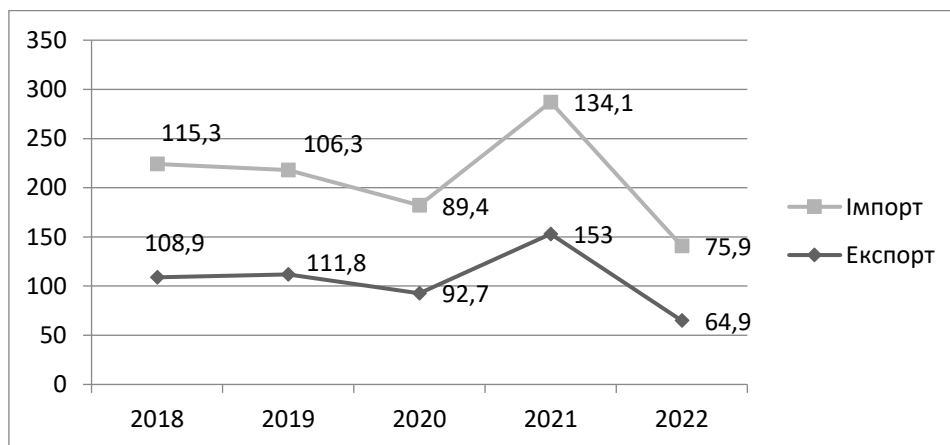

Рис.2. Динаміка вітчизняного експорту та імпорту (2018-2022рр) [11]

Як видно з рисунку, покращення стану зовнішньої торгівлі у 2021 році були нівельовані різким спадом зовнішньоторговельної активності вже у 2022 році через описані вже нами причини.

Блокування портів стало також проблемою і для імпорту. Зокрема, надто гостро відчувалося проблема з імпортом нафтопродуктів, моторних палив, а також усіх інших необхідних компонентів для вітчизняних товаровиробників. З початку вторгнення тисячі імпортерів виявилися заблокованими через неможливість доставки їх морськими шляхами до України. Проблеми, з якими зіштовхнулися вітчизняні імпортери, загострювало ще й відсутність маршрутних поїздів з портів Польщі та Румунії, в які було доставлено дані вантажі. Крім того, порти сусідніх держав були значно перевантажені, що створювало додаткові ризики для вітчизняних імпортерів [13]. Загалом, скорочення обсягу імпорту за минулий рік становило близько 50% у порівнянні з 2021 роком. У вартісному вираженні - скорочення становило майже 20%.

Таким чином, зміна логістичних шляхів, їх перекриття на Півдні України – блокуванням морських шляхів, на Півночі – Білоруссю, а на Сході – Росією стало значним викликом для вітчизняних суб’єктів

зовнішньоекономічної діяльності. Однак з іншої сторони відбулося зростання частки ринку ЄС в географічній структурі зовнішньої торгівлі. Зміна партнерів спостерігається як і в експортних операціях, так і в імпортних. Сьогодні можемо говорити про зміну вектору зовнішньої торгівлі з російського на європейський та азійський.

Найбільшим споживачем вітчизняної експортної продукції стала Польща, до якої в 2022 році було реалізовано продукції на суму 6657,90 млн. дол. США проти 5226,47 млн. дол. США у 2021 році. Динаміка зростання експорту до Польщі за 2022 рік становила 27,4%. Щодо імпорту товарів з Польщі в Україну, то сусідня держава посіла 2 місце (9,9% від загального обсягу імпорту) після Китаю у 2022 році на противагу 4 місцю (6,8%) в 2021 році.

В географічній структурі експорту відбулися значні зміни серед традиційних партнерів. Значно скоротилося постачання української продукції до Китаю, Італії, Індії та Єгипту. Проте зросла частка ринку Румунії, Німеччини, Угорщини та Словаччини. Натомість, експорт до РФ у вересні 2022 року був повністю заборонений Постановою Кабінету Міністрів № 1076 від 27 вересня 2022 року «Про заборону вивезення товарів з України на митну територію Російської Федерації» [14].

Що стосується географічної структури імпорту, то незмінним лідером поставок в Україну залишається Китай з часткою у 15,1% від загального імпорту товарів. До числа лідерів приєдналися також Польща (9,9%), Німеччина (8,3%), Туреччина (5,2%) та США (4,2%) [13].

Якщо до 2022 року науковці розглядали високу вартість енергоресурсів як одну із ключових загроз економічній безпеці промислових підприємств, при значній їх енергомисткості, то сьогодні така загроза постала в новому більш глобальному вигляді. В другій половині 2022 року вітчизняні підприємства зазнали чималих труднощів, пов'язаних з відключенням електроенергії. Це стало великим викликом для усіх суб'єктів господарювання, проте для промислових гігантів це стало прямою загрозою не лише для економічної безпеки, але й для їх функціонування в цілому.

Відтак підприємства змушені були вдаватися до пошуку шляхів пристосування до дефіциту електроенергії. Результатом чого стало використання потужних промислових генераторів, перехід на нічний режим роботи, а подекуди скорочення виробництва.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Безумовно, сучасні умови, в яких вітчизняні підприємства намагаються функціонувати та реалізовувати основну мету своєї діяльності, потребує від них здатності адаптуватися до численних викликів та приймати миттєві управлінські рішення. Однак, існує важливий та об'єктивний фактор, який варто брати до уваги. Це те, що яким би раціональним не було те чи інше управлінське рішення з боку керівництва вітчизняних суб'єктів господарювання, стабілізація та покращення умов діяльності все більшою мірою залежить від політичної та військової ситуації сьогодення. Адже головною загрозою для економічної безпеки вітчизняних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх безпосереднього існування є агресія сусідньої держави, окупація частини території, де розташований значних виробничий потенціал та їх фізичне знищення.

Література

1. Бабець І. Г. Теоретико-методологічні засади дослідження впливу зовнішньоекономічних чинників на економічну безпеку регіонів України / І.Г.Бабець // Проблеми економіки. – 2021. – №4. С. 85-91.
2. Гавловська Н. І. Економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств: оцінювання, моделювання, механізм забезпечення : монографія/ Гавловська Н.Г. – Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2016. – 480 с.
3. Rudnichenko Y., Krymchak L., Kudelskyi V., Avanesova N., Sokyrynyk I., Havlovska N. (2020). Minimization of risks of the enterprise foreign economic activity through improving the interaction management quality with potential partners. *Quality-Access to Success Journal*, 21, 61-67.
4. Бугас В.В., Самійленко М.А. Реалії зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних і іноземних підприємств. Ефективна економіка. 2018. №1. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/>
5. Кулицький С. Зовнішня торгівля України: стан, проблеми й перспективи / С.Кулицький // Україна: події, факти, коментарі. – 2018. – № 10. – С. 39-52.
6. Соколовська О. М. Проблеми зовнішньої торгівлі України та її регіонів у контексті світової кризи / О.М. Соколовська // Вісник економічної науки України. – 2020. – № 1(38). С. 97-102.
7. Черчик Л. Основні проблеми зовнішньоекономічної діяльності підприємств України / Л.Черчик // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2015. – № 2. – С. 21-24.
8. Кримчак Л. А. Загрози, тенденції та виклики діяльності вітчизняних промислових підприємств-суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності / Л. А. Кримчак, Є. М. Рудніченко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – Хмельницький, 2015. – № 3. – Т. 2. – С. 131–133.

9. Пашнюк Л. Загрози економічній безпеці підприємства та засоби їх нейтралізації / Л. Пашнюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2013. - №10 (151). – С. 93-97.
10. Трансформація викликів і загроз економічній безпеці держави. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/transformatsiya-vyklykiv-i-zahroz-ekonomichniy-bezpetsi-derzhavy>
11. Державний комітет статистики. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
12. Критичний імпорт під час війни. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/22/684459/>
13. Імпорт та експорт України: вплив війни. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://youcontrol.com.ua/data-research/import-ta-eksport-ukrayiny/>
14. Постанова Кабінету Міністрів № 1076 від 27 вересня 2022 року «Про заборону вивезення товарів з України на митну територію Російської Федерації». Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1076-2022-%D0%BF#Text>.

References

1. Babets I. H. Teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia vplyvu zovnishnoekonomichnykh chynnykiv na ekonomichnu bezpeku rehioniv Ukrainy / I.H.Babets // Problemy ekonomiky. – 2021. – №4. С. 85-91.
2. Havlovska N. I. Ekonomichna bezpeka zovnishnoekonomichnoi diialnosti promyslovykh pidpriemstv: otsiniuvannia, modeliuvannia, mekhanizm zabezpechennia : monohrafiia/ Havlovska N.H. – Khmelnytskyi : FOP Melnyk A. A., 2016. – 480 s.
3. Rudnichenko Y., Krymchak L., Kudelskyi V., Avanesova N., Sokyryn L., Havlovska N. (2020). Minimization of risks of the enterprise foreign economic activity through improving the interaction management quality with potential partners. Quality-Access to Success Journal, 21, 61-67.
4. Buhas V.V., Samilenko M.A. Realii zovnishnoekonomichnoi diialnosti vitchyznianskykh i inozemnykh pidpriemstv. Efektyvna ekonomika. 2018. №1. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/>
5. Kulytskyi S. Zovnishnia torhivlia Ukrainy: stan, problemy u perspektyvy / S.Kulytskyi // Ukraina: podii, fakty, komentari. – 2018. – № 10. – С. 39-52.
6. Sokolovska O. M. Problemy zovnishnoi torhivli Ukrainy ta yii rehioniv u konteksti svitovoi kryzy / O.M. Sokolovska // Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy. – 2020. – № 1(38). С. 97-102.
7. Cherchuk L. Osnovni problemy zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstv Ukrainy / L.Cherchuk // Ekonomichni chasopys Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. – 2015. – № 2. – С. 21-24.
8. Krymchak L. A. Zahrozy, tendentsii ta vyklyky diialnosti vitchyznianskykh promyslovykh pidpriemstv-subiektiv zovnishnoekonomichnoi diialnosti / L. A. Krymchak, Ye. M. Rudnichenko // Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences. – Khmelnytskyi, 2015. – № 3. – Т. 2. – С. 131–133.
9. Pashniuk L. Zahrozy ekonomichnii bezpetsi pidpriemstva ta zasoby yikh neutralizatsii / L. Pashniuk // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika. – 2013. - №10 (151). – С. 93-97.
10. Transformatsiia vyklykiv i zahroz ekonomichnii bezpetsi derzhavy. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/transformatsiya-vyklykiv-i-zahroz-ekonomichniy-bezpetsi-derzhavy>
11. Derzhavnyi komitet statystyky. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
12. Krytychnyi import pid chas viiny. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/22/684459/>
13. Import ta eksport Ukrainy: vplyv viiny. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://youcontrol.com.ua/data-research/import-ta-eksport-ukrayiny/>
14. Postanova Kabinetu Ministriv № 1076 vid 27 veresnia 2022 roku «Pro zaboronu vyvezennia tovariv z Ukrainy na mytnu terytoriiu Rosiiskoi Federatsii». Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1076-2022-%D0%BF#Text>.